

חומר אחר

עמי שטייניץ

שנת 2000, תום האלף השני וסוף המאה העשרים, מביאה אל צומת תאריכים זמן היסטורי זמן עכשווי. מפגש הקצוות הכרונולוגי מציע נקודת מבט פנורמית כלפי מושגי עבר, הווה ועתיד. לוח הזמנים רושם בעקביות תכנים, צורות, וביטויים ויוצר הבחנה בין מסורות, מנהגים, מקומות וקהילות. הרישום ההיסטורי מקנה נוכחות, צובר איכויות ומשמש מסד להבנה ולהתחדשות של הביטוי התרבותי. החומר שוכן לאורך כל נתיבי הזמן של התרבות האנושית. באמנות, בפולחן וכמוצר מופיע החומר מראשית הביטוי האנושי בחפצים בתקופה הניאוליטית ועד למוצרים טכנולוגיים מתקדמים ובחקר החלל. מרחבי הזמן של הופעת החומר, השימוש המורכב בתכונותיו, מיקומו בין העממי לאצילי, בין אמנות לאומנות וכגורם בעל מטען איקונולוגי ואיקונוגרפי, מציבים אותו בנקודות רבות של ההיגד התרבותי. מבחינה מושגית, טכנולוגית, חברתית, שימושית ואמנותית נוגע החומר בהיקף רחב של משמעויות, מצרף תקופות ומשלב בין אמצעים. מרחב הנשימה של החומר קשור בנימי הנימים של עברו ובשינויים המנתבים את התפתחותו.

קרמיקה עכשווית נושאת עמה את המטען המורכב של שני קצוות זמן. כל מגע עם החומר מכיל עקבות עמוקים של יסודות צורניים, תוכניים וחומריים. התחדשות החומר כרוכה בעריכת שיח עם תולדותיו, בהענקת משמעות אחרת למערכות הנתונים שלו וביצירת הרכב שונה של ביטוי, התבוננות וקריאה. מבט אל קצוות, אל מקומות שונים בהם קיימת נוכחות מושגית ומעשית של החומר ושל היצירה בקרמיקה הנחה את קו ההתהוות של תערוכת "חומר אחר." עירוב זמנים ותכנים מלווה את העשייה בחומר. כתיבה עכשווית בחומר סורקת ומעבדת את הקודים הפזורים, הסמויים והגלויים, של תכונותיו.

עקרונות האמנות המודרנית אשר הדגישו את תפיסת האמנות לשם אמנות לא תאמו את מרחבי הסיפור של היצירה בחומר. המודרניזם חיפש אחר מהות מושגית על חומרית.

הריחוק שהתהווה בתקופה המודרנית בין חומר לבין רעיון צמצם את נוכחות הקרמיקה כגורם מנסח במסגרת שפת האמנות. האמנות הטהורה התרחקה מסימנים הנושאים מטען צורני, שימושי והיסטורי. המהלך המודרני ערער את האיזון בין הווה לעבר. הפער בין רעיון לחומר הסיג לשוליים הקשרים טעוני מורשת.

קריאה ביקורתית של תשתיות החברה והכוח אשר ביססו את עקרונות המודרניזם והאמנות לשם אמנות שינתה, החל משנות השבעים, את היחס לאזורי הנוכחות האפשריים של שפת האמנות. זיכרון, פמניזם, רב תחומיות, ג'נדר, רב תרבותיות, תקשורת, סביבה, וגלובליזם יצרו סוגים אחרים של הרכבים אמנותיים. ההכרה באחר, שעמדה במוקד הספק שהוטל בעקרונות האמנות הטהורה, הביאה לניסוח ביקורתי ויחסי של מרכיבי הביטוי האמנותי. היחסיות החדשה שהתפתחה בשנות השמונים והתשעים במאה העשרים, מדגישה את ההקשר הרחב בו נתונה שפת האמנות ואת מצבו המסועף של הדימוי החזותי. לקראת סוף המאה העשרים מתפתח שיווי משקל אחר, פוסט-מודרני, בין המרכיבים התוכניים, התחומיים, הסמליים, החומריים והכרונולוגיים של שפת האמנות. הממדים השונים נקבצים אל שרשרת של נקודות מבט המשקיפות, פועלות ומתפצלות בתוך רשת עמוסה של מיחברים ושל כיוונים. מושגים מהותיים הקשורים בתולדות החומר: היתוך, צירוף, תנועה, מגע, מעגליות, חומריות, אגירה, נשיות, מיניות, צורה, כלי, גוף, נפח, אדמה, אש, אור, מים, עמלנות, מוצר, מזון, פוריות, עיטור, יופי, עבודה, גבריות, טכס, מוות, מנהגים, גמישות, נוקשות, שרידות, חקר והתנסות מופיעים במקומות שונים של שפת האמנות. התנועה המרושתת והרב כיוונית של מערכות דימויים ומושגים המאפיינת את המצב הפוסט-מודרני, מביאה את החומר אל מוקדים שונים של המפה התרבותית. הגדרת החומר יוצאת מקווי תיחום מקצועיים של קדרות או קרמיקה ומופיעה באתרים מגוונים של מעשה האמנות. התנועה הרב כיוונית מביאה אמנים מתחומים שונים אל החומר ואל מושגיו, מפנה אמני קרמיקה אל מישורים שונים של האמנות החזותית, ומקיימת סדרה ארוכה של אפשרויות ביניים.

הדינמיות החדשה בה נתונים החומר, תכונותיו והופעותיו, יוצרת סוג אחר של היתוך. מרחב הפעולה של החומר רצוף נתונים היסטוריים ועכשוויים האופפים את תהליך החיפוש, הניסוי והיצירה. מעבר להיותו כלי, חפץ או עבודת אמנות נושא האובייקט הקרמי מטענים חושיים, גשיים והכרתיים המערבים את הצופה במערכת אינטימית של הקשרים ושל משמעויות. הזיכרון האישי שנושא החומר קושר אותו לסיפור ולזמן הפרטי של המתבונן. מעורבות החומר בסביבה היום יומית, במרחב התרבותי וכיסוד שימושי משלבים אותו בפרקים שונים של הביוגרפיה האישית.

ממדי העומק בהם שרוי החומר מחברים בין יסודות מיתיים לחיפוש עכשווי. חוויה והתבוננות של פעולת ארבעת מרכיבי היסוד: אדמה, אש, מים ואויר, הניעו, כבר מראשית התרבות, חיפוש והתנסות בחומר, באלכימיה, ובתהליכי נפש. ההתמודדות עם ארבעת האלמנטים נערכה במטרה לחוש, לראות, להבין ולחוות את מהות הדברים. תהליך הזיכוך האלכימאי דימה את החיפוש אחר תובנות באמצעות התכת חומרים מיסודותיהם והרכבתם האחרת מחדש. החום, הוא היסוד הפעיל המניע את תנועת החלקיקים ומאפשר את השתנות הגופים. מעגל הניגודים, חום/קור, יבש/רטוב מונע באמצעות חום המופק באש. "האש" כותב האלכימאי אולימפידורוס במאה החמישית או השישית לספירה "היא היסוד הבסיסי, מקור כל האמנויות." פעולת היסודות בחומר קשורה בתפיסה ובמסתורין של הפחת רוח חיים, מיניות ופריון. הקשר בין חומר, מין וחיים כרוך בהבנת התשתית החברתית והכוחות הפועלים בין גבר לאישה. בספר, האם הגדולה, מציין אריך ניומן כי "הקשר הפולחני של האישה עם הכד נובע מהחשיבות הסמלית של צורתו...ומהחשיבות הסמלית של החומר ממנו עשוי הכלי... החומר שייך לאדמה השותפה ליסוד הנשיות. על בסיס סמליות זו מתפתחת הבחנה נטולת הקשר 'מעשי', סימבולית ומיתולוגית בעיקרה, של חלוקת התפקידים בין המינים." אמנות הקדרות והכלים בחברות מוקדמות מופיעה כיצירה נשית. "יצירת כד" כותב ניומן, "שייכת לפעולת הפוריות הנשית של לידת ילד ובריאת אדם. האדם, בדומה לכלי, תואר

במיתולוגיות שונות כמי שנוצר מהאדמה. " הדתות הפטריארכליות אמצו את האמונה ביצירת חיים מחומר. האל חמון במצרים העתיקה ברא בחומר נשים וגברים על גלגל האבניים ובספר בראשית נאמר "וייצר אלוהים את האדם עפר מן האדמה וייפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה." נקודת המפגש בין חומר לחיים מהולה בנעלם של הבריאה ובסוד פעולתם של כוחות מנוגדים. עבודת האמנות והחיפוש האלכימי מדמים את תפיסת המציאות באמצעות תהליכים של הענקת מהות, חיים ומשמעות לחומר. "באמצעות עבודת הקדרות" מוסיף ניומן " ...חוה הנשיות את עצמה כמעניקת חיים." ארבעת היסודות המייצגים את עולם החומרים ואת תנועותיהם פורסים רשת של נוכחויות הבונה שיח של נפש וחומר. קרל יונג, הקביל בין ארבעת האלמנטים למרכיבים של חשיבה, תחושה, רגש ואינטואיציה, והסביר את עבודת האלכימאי כמפגש בין הבלתי נודע של החומר עם הבלתי מודע של ההכרה. העבודה נערכת בחומר אך מה שנחוה במציאות הוא תת המודע של העצמי. "זהו מפגש עם יסודות נפש האדם אשר, בניגוד להכרה, כמעט ואינם משתנים לאורך השנים. כאן, אמת בת שנות אלפיים היא עדיין האמת של היום."

קריאה עכשווית של היצירה בקרמיקה קשורה באופן הופעתה בנקודות שונות של הביטוי התרבותי ובהשראה המיוחדת שהיא מקנה לתפיסה של ממדי זמן, סמל, חומר, צורה ומקום. הפיזור הרב תחומי של השימוש בחומר ובמושגיו מביא אותו אל מצב אחר של נוכחות. היסוד האינטימי של החומר פועל לצד ובמקביל להתפשטות הייצוג של מושגיו. המצב העכשווי של היצירה בקרמיקה מערב אותה בהגדרות סיפוריות בעלות מרחבים חדשים. מיפתח התחומים והנושאים בהם מופיע החומר מרכיב זירה אחרת של התרחשות ויוצר כור היתוך בו נעים, נערכים ומתגלים חלקיקיו. באמצעות מפגשים בין אמנים מתחומי האמנות החזותית ובאמצעות חיפוש אחר החומר בנקודות ההימצאות השונות שלו נטוותה הגדרת התערוכה. יסודות של חברה, זהות, שפה, ותרבות מופיעים עם מוטיבים של, פולחן, מסתורין, סמליות ומיניות. עקרונות של עבודה, עמלנות, שימוש ואמנות משתלבים במרכיבים של אדמה,

התכה, מים, תנועה ומעגליות. ניסוחים של נפח, צורה, כלי, צבע וקישוט נקשרים לתחומים של ארכאולוגיה, סביבה, אדריכלות ומדע.

המבנה הפרודתי עליו מושתתת המציאות החברתית בישראל, מכיל גרסאות שונות של פענוח הסביבה והזמן. קריאת המקום וייצוגי התרבות שלו מצויים במצב מתמיד של חילוף והערכה. השייכות, הפיצול והפירוק של סימנים חזותיים יוצרים דינמיקה של ניגודים המעצבים אופי של תקופה. ההתפרקות הפוסט מודרנית מהגדרות תחום ומוקד של חברה ותרבות פועלים בישראל במצב מסובך של שבריריות קהילתית. מזרח ומערב, עולם ראשון ועולם שלישי, מלחמה ושלום, ערבי ויהודי, דת ומדינה, הגירה, זהות ופערים כלכליים יוצרים מערכת מורכבת של ניגודים. החיפוש אחר מקומות שונים ומפוצלים של הופעת החומר בא להתיר מצב לא מודע של נוכחותו עם מצב עכשווי מעורפל של מציאות אנושית.

Neumann, Erich, 1955. "The Great Mother," Bollingen series / Princeton,
p.134-136

Jung, Carl G, 1953. "Psychology and Alchemy," Bollingen Series /
Princeton,476